

та низходженням до пекла. А ще Вознесіння – «горне» висходження до Небесної слави з обіцянкою повторного низходження «со славою» у другому пришесті.

Образно-уявча космологія запов'язується, передовсім, з ідеєю «Божественного домостроительства». А сам світ виглядає як надзвичайне явище, де «вся премудро устроивий». Увесь світ має тяжіння до небо-уподібнення. Отже, небесні «двори Господні», так, а не «домом» в окремих виявах подається уявлення про небесні оселі в киево-руській мінейній віршології, стають основою для моделювання людського земного «жительства». Серед найбільш у змодельованні небо-уподібнених витворів виявляється місто, яке, за старим Києво-Руським типом, так само складалося з дворів, перш за все, княжого. Адже слід зауважувати, що давнє земне уявлення було саме місто-центричним. І візантійська літургійна практика теж згадує у молитовних звертаннях на великій ектенії так: «О всяком граді, и страні...». Далі космологія (небо-земна у своїх образних характеристиках) моделюється розгортається у кораблі (поява першого християнства), що символізує Церкву (небо-земну громаду вірних), та у церковній споруді, що теж, виступаючи часто уособленою, але також і небоданною (як Велика церква Печерського монастиря), показує Церкву як зібрання вірних. Місто, як головна образна «небо-подобна», має в собі ще й кілька «небо-представницьких» «постатей», які виразно «уображують» небесні першовзірці (першообрази). Це престоли в церквах, у вівтарях, які вважалися небом на землі. До них, як значеннєвого джерела, тяжіють престоли (столи) митрополичий та княжий, що стають сполучною віссю небо-земного «спілкування» через уподібнення, бо в генетичній площині пов'язуються з жертвуванням.

У візантійській культурній добі, коли Божество, за богословським твердженням, з'явилося у повному образі, і надалі «возвела» свій лик залишити «земноводним», були підстави для художнього витійства у справі Бого-уображення. Боже «образовідніє» у візантійській і слов'янській традиції ґрунтується немалою мірою на Авгаревому переданні – оповіді,

що подає обставини появи Нерукотворного образу Христа, пересланого самим Христом цареві Авгарю. Цей твір віддавна відомий і в слов'янському перекладі. Отже, відтоді вся словесна і малярська художня майстерність спрямовані на витворення образної повноти «боговіднія».

Тож, увесь плеканий та накопичений ще з княжої доби художньо-образний досвід виводить культурно-достосувальні рівні з розглянутого художньо-творчого матеріалу, який дієво охоплює загалом мистецький вияв культурного візантійства, що творчо визначився на киево-руському полі. Взаєморозкривально та взаємодоповняльно у цьому напрямі співдіють творчі вияви зі словесності, візантійсько-руського малярства та будівництва. Увесь цей «матеріал» витворює особливий слов'яно-руський (давньоукраїнський) образно-словесний зі своєю значеннєвістю комплекс. Простежується в ньому і наявно існує на ґрунтовному рівні прадавня творчо-образна доба, а також доповняльні значеннєві рівні, що утворювалися через характеристику-привнесення, розпочатої, як найбільш творчої роботи, за часів князювання Володимиря. Тоді з'явилися не лише нові значеннєві зосередження, але також і нові образні здомінування. Все це спрямовувалося на пізнання світу через інструментарну можливість осягання краси й прекрасного. А також складання через отримані завдяки когнітивній естетизації способом властивої для тієї доби мозаїкової техніки художньо-творчого орнаментування узагальнено-збірної картини світу. Той пізнаннєво-художній набуток, як утвір доби, не залишився належним лише «особистому часові» тих століть. Отже, він, як генетична ланка, коли зауважувати його творчо-художню наявність, але і як інмотив (проникливий рушій), якщо спостерігати його творчо-художню можливість, переходами з'являється впродовж подальших художньо-творчих епох.

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. Булашев. – К.: Довіра, 1992. – 414 с. 2. Евзлин М. Космогонія і ритуал / М. Евзлин. – М.: Радикс, 1993. – 337 с. 3. Русская литература XI–XVIII вв. – М.: «Художественная литература», 1988. – 493 с. 4. Флоровский Г. Восточные отцы V–VIII веков / Г. Флоровский. – Париж, 1993. – 260 с.

Тетяна Шептицька

Культурницькі стратегії української еміграції: вияви, здобутки, проблеми

У статті розглядаються культурницькі стратегії, запропоновані мислителями української еміграції. Осередям їхніх концепцій була вимога поєднати свободу творчості з відданістю національним ідеалам. Кінцевою метою постулюється гармонійний розвиток української культури як запоруки побудови самостійної держави.

Cultural strategies offered by the thinkers of Ukrainian emigration are examined in the article. The center of their conceptions was requirement to connect freedom of creation with devotion to the national ideals. As the ultimate goal they saw the harmonious development of the Ukrainian culture as the necessary precondition of construction of the independent state.

Культура як специфічна сукупність сталого, уречевленого, уґрунтованого в традицію та водночас можливого, вибухово потенційного, інноваційного програмує життєдіяльність і конкретного індивіда, і кожної спільноти у цілому. Перебування у питомому культурному просторі загалом позитивно впливає на ефективність соціалізації та успішність самореалізації людини у мінливому, зовні несприятливому світі. Саме тому, найважливішими завданнями для будь-якої національної спільноти є збереження власних культурних надбань, створення відповідних умов для повноцінного розвитку науки й мистецтва, ретрансляція культурних цінностей та установок, дотримування розумного балансу між модернізацією, засвоєнням досягнень людської цивілізації та сталістю, відданістю споконвічним формам комунікативного узаєм-

нення. Зрозуміло, що подібні завдання найлегше реалізувати у власній державі, спираючись на свою нормативно-правову базу і маючи, зрештою, ресурсну, моральну, інформаційну підтримку. Однак, і опинившись в іншомовному та іншоетнічному середовищі, можна не лише виявляти сентиментальні почуття до батьківської землі чи віри предків, створювати численні організації, громадські осередки чи рухи, але й так само плідно працювати на культурницькій ниві.

Культурне життя поза межами материкової України пов'язане з кількома хвилями еміграції українців. Компактність їхнього розселення в різних країнах світу, характер самої еміграції, соціальні, економічні та політичні умови у країнах проживання безпосередньо вплинули на становлення та інтенсивність українського культурного процесу в зару-

біжжі. Поза сумнівом, українська культура в діаспорі у всіх її виявах, а національне письменство особливо, слугували і слугують донині забезпеченню духовних і мовно-культурних потреб української громади за кордоном. Так, перші «Просвіти», національні комітети, недільні (суботні) школи, що поставали на пожертви самих емігрантів, не просто були центрами культурного життя та спілкування українців, а й своєрідними формами підтримки патріотизму, плекання високої національної самосвідомості. Проте найбільшим стимулом для прояву почуття національно-культурної окремішності виявилася українська література. Рідне слово на чужині було важливим чинником національної самоідентифікації, обстоювання власної українськості в іншомовному та іншоментальному оточенні. Українська література гальмувала процеси асиміляції зарубіжних українців, надаючи їм у мові (тексті) культуру життя й господарювання, спосіб мислення, концентруючи саму сутність людського існування, історичного буття народу.

У країнах поселення україномовна художня словесність частково сприяла й міжнаціональному спілкуванню, бо ознайомлювала представників іноетнічних спільнот з українцями як неповторним феноменом з властивими йому духовно-психологічними особливостями й характеристиками. Провідні письменники діаспори, такі як Віра Вовк, Василь Барка, Яр Славутич тощо, перекладаючи українську класику та власні твори португальською, англійською, польською та іншими мовами, не лише робили їх надбанням людства, вписували у загальний культурний контекст, а й здійснювали таким чином маніфестацію повнокровного українського світу.

Культурницькі стратегії, розроблені у різний історичний час інтелектуалами-вигнанцями, суттєво різнилися, позаяк і мета пропонованих заходів бачилася ними по-іншому, залежно від зовнішніх обставин та вимог національно-визвольного руху. Зокрема, міжвоєнне покоління політичних емігрантів понад усе намагалося сконцентрувати зусилля задля виборення власної держави та перемоги над окупаційною владою. Так, С. Петлюра наголошував, що «пріоритет державности над партійністю, загальнонаціональних інтересів над класовими та груповими, партійними мусимо ми на еміграції зрозуміти і відчувати як категоричний імператив, як одну з головних умовин нашого державного будівництва! Зрозуміння ваги цієї тези навчить нас підпорядковувати себе і свою діяльність вимогам державної дисципліни, а це своєю дорогою не може не вплинути на поглиблення і зміцнення нашої організованості. *Наша сила в єдності, а порука успіху наших змагань в державній слухняності!*» [9, с. 241]. Постульованому державницькому імперативові, на думку політика, мали підпорядковуватися усі вияви і види творчої діяльності – і створення перекладної літератури, й архівні пошукування, і видавництво книжок, і написання оригінальної белетристики тощо.

Повоєнна еміграція, яка частково успадкувала як форми самоорганізації попередників, моделі чи засоби політичної боротьби, так і невирішені завдання українського націєтворення та державобудівництва, у своїх напрацюваннях виходила з розуміння величезного внеску культури у збереження українського «Я». Білш того, у плеканні духовних і культурних цінностей представники тогочасної громадської думки вбачали не лише своєрідний (само)захист від асиміляції, а й спосіб допомоги Україні. Зокрема, В. Кубійович наполягав: «Пам'ятаймо у всіх наших посушеннях, що на нас дивляться десятки мільйонів братів на рідних землях, що вони дивляться на те, що ми робимо. Пам'ятаймо,

що ми для них – велика надія, що вони радіють нашими успіхами в праці для України, боліють нашими невдалими діями. Постійна думка про Край і поневолених братів може нам дати внутрішній побуд до творення конкретних діл для України і дозволить притягнути для ідейної праці людей з молодшого покоління» [6, с. 15].

Українська культура завжди потребувала не лише персоналії чи інституціональної включеності у процес її творення, а й чіткої рефлексії, глибоких роздумів над напрямними її розвитку. Осмислення проблем української культури було неможливе без наявності якісного інтелектуального середовища, в якому б відбувалися відкриті дискусії, розпрацьовувалися ідейні засади, визначалися естетичні пріоритети. Українська діаспора, особливо повоєнна, творила і працювала в умовах свободи, демократії, плюралізму, відсутності жорсткої цензури та відносної стабільності, що дозволило їй забезпечити вільний обмін думками, запропонувати фаховий аналіз поточної ситуації, підтримувати митців із материкової України та захищати українську культуру в усіх її проявах. Так, учасники корпорації українських літераторів у Новому світі – об'єднання «Слово», що постало 1954 р., толерували всебічну свободу мистецьких напрямків – від реалізму до модернізму. Змістом їхньої діяльності була боротьба з колоніалізмом, радянською тиранією, національними утисками та дискримінацією українців. Діячі «Слова» активно працювали над поверненням пам'яті про невинно розстріляних українських митців 1930-х років – «Розстріляне відродження» Ю. Лавріненка розбило глуху стіну мовчання та донесло правду про жахливі сталінські репресії світові. Співпрацюючи з іншими громадськими, мистецькими, науковими організаціями українського закордоння, учасники цього літературного об'єднання брали безпосередню участь у тих заходах та проектах, що підтримували й зміцнювали національний дух діаспорян. Зокрема, вони долучилися до створення «Енциклопедії українознавства», допомогли фінансово й організаційно з встановленням пам'ятника Тарасові Шевченку у Вашингтоні.

Цілком закономірно, що в умовах еміграції українська культура, попри наполегливі зусилля її творців, розвивалася неоднорідно. Відмінності у законодавствах країн поселення, матеріальному забезпеченні, вікова чи інтелектуальна інакшість учасників культурного процесу, часом протилежність їхніх ідейницьких позицій та, зрештою, різноспрямованість міграційних хвиль спричинили вияскравлення одних ділянок національної культури та відсунення на маргінес інших. Так, в Америці та Канаді надзвичайно розвинута культурна архітектура, представлена церквами Матері Божої Неустанної Помочі в Йорктоні, Володимира й Ольги у Вінніпегу, св. Йосафата в Західному Торонто, Покрови в Даворіні, Храмом Св. Андрія у Саут-Баунд-Бруці тощо. В європейських країнах (Польща, Чехія, Румунія) значного поширення набули українські письменство, преса, громадські організації. У Канаді мали й маємо розгалужену систему українського шкільництва, що охоплює і спеціальні школи для підготовки україномовних учителів, і приватні школи, і Канадській інститут українських студій. Натомість, у Росії спостерігається значна стагнація у сфері забезпечення мовно-культурних прав українського населення.

Неоднорідність культурного життя української еміграції, змінюваність превалюючих форм творчої самореалізації та культурного себепредставлення суттєво турбували українську громаду, яка у чужих та іноді ворожих світах хотіла

спертися на щось стале і незмінне. Ця напруженість і невідзначеність стимулювала українських діаспорних науковців до осмислення сутності культури як такої, виокремлення її ідейницького підґрунтя та рушіїв розвитку, аналізу проблемних сфер. Так, В. Голубничий підкреслював нерозривну взаємозалежність культури та її носіїв і неможливість існування позанаціональної культури. Він також доводив, що ті чи інші прикмети національної культури не завжди відмирили самі чи були зруйновані (творцями або ворогами), а часто просто змінювалися. Та навіть їхнє зникнення, прикре і сумне, на думку науковця, не означало знищення України та українства. В. Голубничий писав: «В кожен час українська національна культура визначена потребами й вартостями більшості членів української нації. Склад цієї більшості змінюється з бігом часу, бо змінюються покоління. Змінюються з часом також потреби, оцінки, смаки. Однак, доти, доки існують люди, що зватимуть себе українцями, доти й існуватиме й окрема національна культура українців. У цьому суть української культури, а не тому, в якій змінній формі ця суть кожночасно виступає» [2, с. 36]. В. Голубничий таким чином наполягав на нормальності, звичності, прогресивності культурних та соціальних трансформацій.

Супроти доктрини поступу з її вірою у позитивність будь-яких змін виступив М. Кушнір у праці «Велич мистецтва і відродження культури» (Торонто, 1968). Визнаючи привабливість цієї концепції для сучасного світу, позаяк вона відповідає найінтимнішій потребі людської душі – потребі надії, публіцист та громадський діяч звернув увагу на її протиріччя з не менш важливим прагненням активного здобування досконалості. На його думку, доктрина поступу не лише гальмує процеси суспільної перебудови, а й завдає значної шкоди національному характерові. Тож в її подоланні він вбачав шлях відродження для української вдачі та національної культури. М. Кушнір твердив: «Доктрина поступу надто легко виправдує сьгоднішні занедбання сподіваними в майбутності поліпшеннями. Вона витворює шкідливі погляди, що довгий ряд діянь є всуціль тільки засобами, а обчислення вартості людини провадиться тільки за останнє діло. [...] Ревізія доктрини поступу, яка сьгоднішній доконується, є не тільки наслідком захитання теорії еволюції в природничих науках і не тільки виразом втрати довір'я до спрощених схем просвітництва, яке, сповнене оптимізму, спекулювало на майбутності. Вона є фрагментом змагань до відродження культури, здегенерованої розшаруванням. Бо приємок доктрини поступу означає визнання вищості актуально цінного життя над життям, трактованим як засіб для віддалених цілей. Означає покликання одиниці до праці над власною і суспільною культурою, звільнення її від тягара служби, що розбудовує об'єктивну культуру, означає розбудження туги за живою культурою» [7, с. 207].

Однією з найдискутованіших проблем у середовищі української еміграції стала проблема взаємостосунків мистецтва і політики, що було зумовлено великими ідейницькими потрясіннями, суперечками та конфліктами складного і кривавого ХХ ст., появою творів різного ґатунку й далеко не завжди високої якості. Проти політизації мистецтва загалом і літератури зокрема наполегливо виступали Ю. Шевельов, Ю. Косач, І. Костецький та ін. Вони наполягали, що «мистецтво не має бути приписаним згори, в якомусь центрі, однією рукою чи одним розумом. Повна, велика в ідеї та вислові свобода, повний творчий вияв особистості...» [8, с. 4]. Задекларована аполітичність «мурівців» та їхніх прихильників викликала гострі заперечення з боку Д. Донцова, П. Голубенка, О. Жда-

новича, Ю. Бойка-Блохина. Так, О. Жданович, вважаючи українську культуру одним з найважливіших чинників націєтворення та державобудівництва, закидає своїм опонентам не просто «говорення для самого говорення», необережне експериментаторство зі словом, а хаотизацію українського духовного світу, несвідоме служіння розкладовим тенденціям і ворогам українців [4]. Проте адекватних аргументів, які б підтримували звинувачення у «демобілізації» спільноти, «кастрації» української літератури, знищенні ієрархії понять, моральному розкладі еміграції, О. Жданович не наводив.

Натомість, Ю. Бойко-Блохин наполягав, що для літератури, а емігрантської й поготів, є вкрай небезпечним відрив від політичної дійсності. В «Одвертому листі до Ю. Шереха» він писав: «Чи можна визнати, що політизація літератури веде до зниження її мистецького рівня? Я схильний думати, що тут все залежить по-перше, від культурного рівня того середовища, в якому політизація літератури відбувається, а, по-друге, від ступеня широти, глибини знати захоплення письменників політичними ідеями. Історія знає цілі блискучі періоди розвитку національних літератур під знаком ідеї політичного визволення, що є домінуючою ідеєю цілого літературного періоду» [1, с. 20]. Ю. Бойко наводив власні докази, спираючись не лише на досвід української, а й польської та італійської літератур. Некритичне відкидання ідеологічних чинників, на його думку, деформус уявлення про культурний процес як цілісність, а на персоналіно-особистісному рівні загрожує розчиненням національного «Я», втратою питомої українськості.

Змагання діаспорних інтелектуалів за «деполітизацію» української культури спричинило також актуалізацію питання про місце і роль творчих надбань радянського періоду. У дискусіях переважали дві позиції. Так, С. Гординський взагалі розглядав соцреалістичне мистецтво як щось накинута ззовні, не властиве ані українській ментальності, ані українській художній традиції. Він наполягав, що воно «введено на Україні силою окупаційного режиму, і, можна сказати, що українські мистці до того діла рук не приклали. Все це було твором чужорідного елемента, точніше, представників панівної російської нації, які й накинули українському мистецтву свої ідеї і форми» [3, с. 85].

Виваженішу позицію мав І. Кошелівець. Критик слушно зауважував: «Знаю, що такі міркування багатьом не по душі. Наприклад, я назагал не поділяю досить поширеного ставлення до т. зв. «радянської клясики». Одні сором'язливо кажуть (у розмовах): як викинути її – нічого не лишиться. Це не аргумент, а втеча від прикрої правди. Зрештою, чи вже так і не лишиться? Було ж і чесно написано. Воно (наприклад, повість Івана Сенченка «Савка») й лишиться. Хай того й буде нам досить, бо ж було не тільки щось добре в прозі, а багато й доброї поезії. Інші – гірше, кажуть: хоч і яке воно – а наше. Ні, не наше. Воно від диявола, і як не можна його просто викидати – треба дати йому належну оцінку, без скидок на великість імен» [5, с. 143].

Вкрай актуальною та дражливою для наших емігрантів була проблема відірваності українського красного письменства від Заходу, його взірців і традицій, адже подібна відірваність провокувала провінціалізацію українства як такого. Провідними інтелектуалами того часу висувалась вимога: «Треба розривати замкнене коло узвичаєної десятиліттями самоізоляції, входити в живий зв'язок з позакордонним літературним світом» [5, с. 141]. Ця вимога була підтримана цілим комплексом дій з популяризації української культури за кордоном, вписуванні її у загальноєвропейський кон-

текст – від перекладів українських авторів іншими мовами до друку різноманітних антологій.

Українська інтелектуальна думка на еміграції, розвиваючись у вільному суспільстві, гідно продовжила давні гуманістичні традиції материкового філософування з його правдолюбством і високим патріотизмом. Попри величезний обсяг дискутованих питань провідні мислителі, критики, митці зосередили свою увагу на проблемах української культури, від вирішення яких, на їхню думку, залежали як національна та мистецька упізнаваність українців, так і світове визнання їхніх творчих набутоків. Культурницькі стратегії української еміграції включали оборону національного, подолання комплексів меншовартості, спонукання до мистецької досконалості, орієнтацію на європейські зразки. Усе це мало забезпечити витворення націєцентричної культури як запоруки майбутнього поступу, як єдиного способу зміц-

нити силу українців, закликати їх до боротьби за державне самоздійснення.

1. *Бойко Ю.* Одвертий лист до Ю. Шереха / Юрій Бойко // Орлик. – 1947. – Ч. 11. – С. 19–23. 2. *Голубничий В.* Українська культура в діаспорі / В. Голубничий // Листи до Приятелів. – 1964. – К. 5–6. – С. 35–39. 3. *Гординський С.* В обороні культури / Святослав Гординський. – К.: Гелікон, 2005. – 375 с. 4. *Жданович О.* МУР – в теорії і практиці (Кілька думок під дискусією) / Олег Жданович // Орлик. – 1947. – Ч. 8 (серпень). – С. 26–29. 5. *Кошелівець І.* «Мав щасливу можливість висловлюватись так, як думав» (інтерв'ю) / Іван Кошелівець // Тарнашинська Л. Б. Закон піраміди: Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2001. – 264 с. 6. *Кубійович В.* Думки до культурної політики української діаспори / Володимир Кубійович // Листи до Приятелів. – 1964. – К. 3–4. – С. 6–15. 7. *Кушнір М.* Велич мистецтва і відродження культури / Михайло Кушнір // Хроніка-2000. – К., 2000. – Вип. 39–40. – С. 188–208. 8. МУР. Збірник літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен, Карльсфельд, 1946. – 36. 1. – 110 с. 9. *Петлюра С.* Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчик / Симон Петлюра. – К.: Дніпро, 1993. – 341 с.